

16. Yüzyılda Osmanlı'da Paranın Değer Kaybı ve Timurtâşî'nin Nükûd Risalesi

Şeyma Akbayır

İstanbul, Albaraka Yayınları, 2020, 131 sayfa, ISBN: 978-605-74931-3-2.

Merve KATIRCI*

16. Yüzyılda Osmanlı'da Paranın Değer Kaybı ve Timurtâşî'nin Nükûd Risalesi adlı eserin yazarı Şeyma Akbayır, Marmara Üniversitesi İlahiyat ve İktisat Fakültesinden mezun olmuştur. İlimler ve Sanatlar Merkezinde aldığı seminerlerin klasik İslamî ve sosyal bilimler alanlarında olduğunu biliyoruz. Değişim programı aracılığı ile Malezya İslam Üniversitesinde de öğrenim gören Akbayır, dil öğrenmek amacıyla bir süre Ürdün'de bulunmuştur. Şu anda doktora öğrencisi olan yazarımızın yüksek lisans tezi kitap olarak basılmıştır. Biz de bu kitabı irdeleyeceğiz.

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi alanında bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olan bu eserin yazılış amacı yazar tarafından “*Şemseddin Timurtâşî'nin kaleme aldığı fıkıh risalesini dönemin iktisadi şartları ile beraber inceleyip böylesi bir okumanın hem dönemin iktisat tarihi hem de risalenin fikhî anlamına yaptığı katkıyı tartışmak*” olarak açıklanmıştır. Bu amaca yönelik olarak kitap iki bölüme ayrılmış; ilk bölümde Osmanlı parasal düzeni hakkında genel bilgiler verilir ikinci bölümde Timurtâşî'nin risalesinin içeriği ve önermeleri hakkında açıklamalar yapılmıştır. Eserin sonuç kısmında ise yazarın tahlillerine ve çıkarımlarına yer verilmiştir. Bana göre, ilk bölümün basitliği ve yüzeyselliğine rağmen, yazar ikinci bölümde başarılı bir iş çıkarmıştır.

“16. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Parasal Düzeni” üst başlıklı ilk bölümde beş adet alt başlık bulunmaktadır. Bu alt başlıkların ilki olan “Klasik Çağda Osmanlı'da Para ve Fiyatlar” bölümünde genel manada Osmanlı Devleti'nde çeşitli paraların tedavülde olması ve kullanılan paraların bölgelere göre değişiklik göstermesi; Mısır'da *pâre*, Doğu Anadolu'da *şâhi*, Macaristan'da *penz* kullanılması örnek

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Tarih Bölümü, İzmir, merve.katici@gmail.com

gösterilerek açıklanmıştır. Ticari alanda kullanıldığı için *Venedik dukasının* da sıklıkla kullanıldığı ifade edilmiştir. Her padişah değişiminde yeni para bastırılmasına ve eskiden kullanılan paraların tedavülden kaldırılmasına *tecdid-i sikke* adı verildiğine de değinilmiştir. *Tağşiş* kavramının da *sikkelerin tashihi* adı altında paraların içindeki bakır oranının artırılması olarak tanımlandığını okuyoruz. Bu bölümde Osmanlı'nın genel iktisadi düzeni aktarılmaya çalışılırken sıklıkla alana dair kavramların kullanılması ve bu kavramların sözlükteki anlamlarıyla birlikte, hiçbir yorum içermeden açıklanması, lise düzeyindeki tarih ders kitaplarının içeriğini anımsatıyor.

Alt başlıkların ikincisi olan “16. Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşanan Parasal İstikrarsızlık” bölümünde istikrarsızlığın sebebi olarak Safevi ve Habsburglar ile uzun süren savaşlar gösterilmiştir. Artan nüfusun etkilerinin de bilinebilmesi için tablo şeklinde bazı kentlerde nüfus değişimleri gösterilmiştir. Fiyat endeksleri konusunda birçok tablo bulunan bu bölümde, konunun uzmanları tarafından hazırlanmış bilgilerin aynen aktarılması göze çarpıyor.

Alt başlıkların üçüncüsü olan “1585 Akçe Tağşişi ve Sebepleri Üzerine Tartışmalar” bölümünde tağşişin sebepleri konusunda tarihçilerin fikirleri aktarılmaya çalışılmıştır. Ömer Lütfi Barkan'ın Amerikan gümüşünün dolaşıma girmesi hakkındaki fikirleri, Salillioğlu'nun Osmanlılara *kuruş* ismiyle tanıtılan gümüş paraların ve diğer yabancı paraların piyasada çoğalmasının yanında savaşlar nedeniyle bütçe açıklarının oluşmasına yönelik görüşleri, İnalçık'ın para bolluğu yaşanmasına ithafen ileri sürdüğü yaklaşımlar ve Pamuk'un tağşişlerin oluşturduğu düzensizlik savunusu aktarılmıştır. Burada diğerlerinden farklı olarak Tezcan'ın görüşleri de işlenmiştir. Tezcan'ın tağşiş uygulamasının sebeplerini mali açıklamalar ile bulamayacağımızı söylemesi ve bölgelerin birleşmesi sonucunda piyasa şartlarına uymanın amaçlandığını iddia etmesi dikkat çeker. Mehmet Genç'in de yaşanan ekonomik krizlerin sebebi olarak askerî alandaki ilerlemeleri gördüğüne kısaca değinilir.

Alt başlıkların dördüncüsü olan “Tağşişin Sonuçları ve Piyasadaki Aksaklıklar” bölümünde narhlara, fermanlara ve ödenen vergi miktarlarına çeşitli örnekler verilmiştir.

“Paranın İstikrarsızlığı ve Akitlerden Kaynaklanan Hukuki İhtilaflar” alt başlıklı bölümde ise satış fiyatları üzerindeki anlaşmazlıklar açıklanmış ve bu anlaşmazlıklara örnekler verilmiştir. Anlaşmazlıkların sebebi olarak da yaşanan bölgedeki teamül farklılıkları, akdin çeşidi ve akdin üzerinden geçen süre içerisindeki değişiklikler gösterilmiştir.

Birinci bölümün genelinde anlatılan bilgilere sahip olmak için tarih alanında lisans veya yüksek lisans öğrenimi görmeye gerek olmadığı kanaatindeyim. Sosyal bilimler alanlarına biraz ilgisi olan bir lise öğrencisinin bile kolayca erişebileceği bilgilerin eserde neden sürekli dipnot gösterilerek verildiğini sorgularken, yazarın lisans eğitimini ilahiyat alanında tamamlamış olduğunu hatırladım. Bu bölümde kullanılan kaynaklar kısıtlı olduğu için dipnotlarda sıkıntı vardı. Tek sayfa içerisinde üst üste beş kere, aynı yazarın aynı eserinin ardı ardına gelen sayfalarının dipnotlarına rastlıyoruz.

Osmanlı'nın iktisadi hayatıyla ilgili çalışmalar yapan Mehmet Genç, Şevket Pamuk, Erol Özvar, Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalçık'ın görüşlerinin olduğu gibi verilmesi ve hiçbir karşılaştırma yapılmadan özetlenmesi de benim için tam bir hayal kırıklığıydı. Eserde para değerlerinin karşılaştırıldığı tabloları

yazarın kendisinin oluşturmaması ve başka eserlerden nakletmiş olması da bu bölüm için az emek harcandığını düşündürüyor.

“Timurtâşî ve Nükud Risâlesi” üst başlıklı ikinci bölümde ise yazar kendi ihtisas alanına giren bir konu olduğu için Hanefî mezhebinin önde gelen isimlerinden Timurtâşî’nin *Rishaletü Bezli’l-Mechûd fî Tahrîri Es’ileti Tegayyüri’n-Nükûd* adlı eserinin incelenmesinde çok başarılıdır. “Şemseddin b. Timurtâşî Hakkında” alt başlıklı bölümde ilk olarak Şemseddin Timurtâşî’nin yaşamı, eğitimi ve yazdığı kitaplar hakkında bilgiler verilerek müellifin okuyucuya tanıtılması sağlanmıştır. Timurtâşî’nin tam adının Şemsüddîn Muhammed bin Abdullah bin Ahmed bin Muhammed bin İbrahim bin el-Hatîb el-Umerî et-Timurtâşî el-Gazzî olduğunu da buradan öğreniyoruz. Önemli kişilerden dersler aldığını okuduğumuz Timurtâşî’nin Hanefî fikhî hakkındaki diğer eserlerinin isimlerini de burada buluyoruz. Timurtâşî’nin yaşadığı bölgenin Osmanlı hâkimiyeti altında olduğu ve gençliğinin Kanuni Sultan Süleyman dönemine rastladığı dikkat çekici bir ayrıntıdır. Eğitim görmek için gittiği Kahire dışında hayatının neredeyse tamamını Gazze’de geçirerek II. Selim ve III. Murad zamanlarını da görmüş olan Timurtâşî’nin birçok değişime şahitlik ettiği anlaşılabilir.

“Timurtâşî’nin Nükûd Risalesi” isimli ikinci alt başlıkta Timurtâşî’nin eserlerinin analizi yapılarak; eserin 1585 yılındaki tağşişe bağlı olarak yazıldığı, müellifin kadılık veya müftülük görevleri yapmış olduğu gibi bazı çıkarımlara ulaşılmıştır. Eserde açıklandığı üzere, Timurtâşî’nin Nükûd Risalesi’ni yazmasının sebebi Şam tüccarlarının sikkelerin piyasadan kaldırılması veya değerlerinin düşmesi sonucunda mağduriyete uğramaları dolayısıyla bunlara çözüm bulmak istemesidir. Akçenin zamana ve bölgeye göre değişen değerinin rayiçler arasında farklılaşmalara sebep olması ve kadıların farklı görüşlere göre karar vermesinin karışıklık yaratması, iyi seçilmiş ve anlaşılır örneklerle desteklenerek anlatılmıştır. Timurtâşî’nin sikkelerin piyasadan kaybolması ve değerlerinin değişmesinden kaynaklanan sorunların çözümünde kadıların yol göstermek için Nükûd Risalesi’ni yazdığı belirtilmiştir. Nükûd kelimesinden, müellifin kendi döneminde nakit olarak geçerli olan sikkelerin anlaşılması gerektiği de eklenmiştir. Bu bölümde ayrı bir başlık altında “klasik Hanefî geleneğinde sikke” hakkında da açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Hanefî geleneğinde altın ve gümüşten kesilen *dinar* ve *dirhem*lerin kabul edildiğini, *fülus* adı verilen bakır paraların kullanılmadığını anlatan yazar, bakır para kullanımının yolunu açan ilk kişinin İmam Muhammed olduğu bilgisini vermektedir. İçerisine bakır karıştırılmış sikkelere *mağşuş* adı verildiği, muadillerinin farklı isimlerle Buhara ve Semerkand’da yaygınlaştığı bilgisi de değerlidir. *Mağşuş* sikkelerin kullanımının ancak *örfen* kabul edildiği takdirde kullanılacağı ve itibari bir değere sahip olduğu da işlenen konular arasındadır. Yine aynı bölümde “Mütedavil ve Mağşuş Sikkeler” başlığı altında sikke çeşitleri ve kıymetleri hakkında çeşitli bilgiler aktarılmıştır.

Eserin devamında anlatılanları özetleyecek olursak, Timurtâşî eserinde ortaya çıkan sorunlarla alakalı dört başlık belirlemiştir. Müellif tarafından açıklanan sorunlar şunlardır: Belirli bir sikke cinsinin tüm beldelerde tedavülden kalkmasıyla ortaya çıkan *Kesâd-ı âmm*; para cinsinin tarafların bulunduğu beldelerin dışında var olması durumunda *Kesâd-ı cüz*; bir sikke cinsinin çarşıda ve pazarlarda bulunmazken sarraflarda olması durumunda *İnkîâ’* ve sikkenin değerinin değişmesi durumunda

Tegayyür. Kesâd durumlarında Ebu Hanife'ye göre satış batıl oluyor, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre geçerli sayılıyordu. Bu durumda Ebu Yusuf'a göre akdin yapıldığı, İmam Muhammed'e göre ise kesâdın gerçekleştiği günkü kıymete göre ödeme yapılmalıdır. Akde konu olan sikkenin değerinin değiştirilmesi durumunda Ebu Hanife akitte belirtilen miktarın esas alınması gerektiğini söylerken, Ebu Yusuf akitteki kıymetin esas alınarak o zamanki değerine göre ödeme yapılması gerektiğini söyler. Bu görüş ayrılığı, kadıların farklı hükümler vermesine sebep oluyor ve halktaki adalet duygusunu olumsuz etkiliyordu. Timurtâşî ilk olarak mezhep içindeki hiyerarşiyi vererek Ebu Hanife'nin görüşü yoksa Ebu Yusuf'un, Ebu Yusuf'un görüşü yoksa İmam Muhammed'in, onun da görüşü yoksa Züfer bin Huzeyl veya Hasan bin Ziyad'ın görüşüyle fetva verilmesi gerektiğini hatırlatıyor. Daha sonra *Meşâyihlerin* kabul ettiği görüşün *râcih* olduğu ve *râcih* olan görüşle fetva vermenin vacip olduğu belirtilerek Ebu Yusuf'un görüşünün genel kabul görmesi gerektiğini söylüyor.

İlk bölümde verilen bilgilerden kendime yeni hiçbir şey katamadıysam da ikinci bölümde, Hanefî mezhebinin hukuk kurallarını benimsemiş olan Osmanlı Devleti'nin parasal konulardaki hükümleriyle ilgili pek çok şey öğrendim. Gerçekten Timurtâşî'nin eserinin iyi analiz edilerek görüşlerinin ve çözüm önerilerinin açıkça aktarıldığını düşünüyorum. İkinci bölümle alakalı tek eleştirim *fıkıh* gibi, İslamî alanlarda görülen ve pek bilinmeyen Arapça terimlerin açıklanmaması ve çokça kullanılmasıdır. Sonuç ve tahlil kısmında İbni Kemal, İslahi ve Suyutî gibi, dönemin diğer müelliflerinin eserleriyle Timurtâşî'nin eserinin karşılaştırılmasının anlatıyı tamamladığını düşünüyorum. Ekler kısmında verilen ve başlangıcından sonuna kadar paranın değerindeki seyri gösteren tabloları faydalı bulduğumu da eklemeliyim. Son olarak kitap başlığının kitabın içeriğine pek uymadığını düşünüyorum. Kitabın başlığında dönemselsel olarak 16. yüzyılın seçildiğini görsek de kitap içeriğinde Orhan Bey zamanında bastırılan ilk gümüş sikkeden başlanarak kullanılan diğer para türleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise 1585 yılındaki tağşişe odaklanılmıştır. Timurtâşî'nin eserinin de bu tağşişten sonra yazıldığı düşünülüyorsa "16. yüzyılın son çeyreği" tarihlendirmesi daha uygun olacaktır. Böyle bir tarihlendirmede de ilk dönem beylerinin bastırıldığı paralar ile ilk dönemki hazinenin durumu hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi sadece lafın uzatılması için bir bahanedir. Ekler bölümünde yer alan Timurtâşî'nin risalesinin asıl metninin tercümesi ile birlikte Arapça metninin de çalışmaya eklenmesi okuyucu açısından kullanışlı görünüyor.

Toplamda 131 sayfa olarak basılan eserin ilk bölümü otuz sayfa, ikinci bölümü yirmi iki sayfadır. Ön söz, giriş ve sonuç kısımları dâhil edilmeden geri kalan iki bölüm arasında dengenin sağlanmış olduğunu söyleyebiliriz. Kitabın kapak tasarımında kullanılan görselin eski dönemlerdeki alışverişi çağrıştırması bakımından iyi seçilmiş olduğunu düşünüyorum. Alışveriş durumlarında çıkan ihtilafların çözümü için Hanefî mezhebinin önde gelenlerinin görüşleri arasında hangisine uyulması gerektiği açıklandığı ve Osmanlı tarihindeki davalardan örnekler sunulduğu için eserin, en azından ikinci kısmının, faydalı bilgiler içerdiği kanaatindeyim. Bana göre kitapta Arapça olan birçok kelime kullanılması ve sayısız tanımlama yapılması akıcılığı kötü yönde etkilemiştir. Kitabın oldukça kısa tutulması da birçok bilginin daha işlenebilecekken kısa kesilmiş, küçültülüp daraltılmış olduğu izlenimini veriyor. Konunun

meraklılarına derinlemesine bir araştırma için yeterli olmasa da konuya yeni giriş yapanlar için başvuru niteliğindeki bir el kitabı olarak görülebilir. Okuduğumuzda birçok dikkat çekici bilgi edinebiliriz ancak eserin ikinci kısmını, anlaşılması güç bir dili olduğundan dikkatli okumakta yarar vardır.